

experience: method. manual / author-editor]. O. Pometun, L. Pyrozhenko. Kyiv : A. P. N. 136 s. [in Ukrainian]

3. Nisimchuk, A. S. (2000). Suchasni pedahohichni tehnologii: navchalnyi posibnyk. [Modern pedagogical technologies: a textbook]. K.: Vydavnychi tsentr «Prosvita». 368 s. [in Ukrainian]

4. Savchenko, L. O. (2017). Vykorystannia veb – kvest tehnologii u vyshchii shkoli pry pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv. [Using web-quest technologies in higher education in the training of future specialists]. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. Vyp. 1. S. 67-64. [in Ukrainian]

5. Sysoieva, S. O. (2006). Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk. [Fundamentals of pedagogical creativity: textbook]. Kyiv : Milenium. 346 s. [in Ukrainian]

6. Ukraina. Yizha ta istoriia. (2021). [Ukraine. Food and history]. [O. Braichenko, M. Hrymych, I. Lylo, V. Reznichenko]. FOP Braichenko O. Yu. 286 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

САВЧЕНКО Лариса – доктор педагогічних наук, професор Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: використання креативних технологій при підготовці майбутніх учителів.

САФ'ЯН Карина – кандидат педагогічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: використання креативних технологій при підготовці майбутніх учителів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SAVCHENKO Larysa – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methods of Technological Education Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: use of creative technologies in the training of future teachers.

SAFIAN Karyna – Ph.D. of Pedagogic Sciences, Associate Professor National university of life and environmental sciences of Ukraine.

Scientific interests: use of creative technologies in the training of future teachers.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2025 р.

Стаття прийнята до друку 09.03.2025 р.

УДК 316.4.062

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-80-87

САВЧЕНКО Наталія –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

ЕМОЦІЙНА ГНУЧКІСТЬ ПЕДАГОГА У СУПЕРЕЧЛИВИХ СИТУАЦІЯХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті доведено, що у педагогічній діяльності важливою особистісною рисою є емоційна гнучкість, яка проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивні емоції, саморегулювання, стримувати негативні емоції. Процес саморегуляції включає управління пізнавальними процесами: сприйняттям, увагою, уявою, мисленням, пам'яттю, мовою, а також поведінкою майбутніх педагогів. Необхідність саморегуляції виникає в наступних випадках: педагог стикається з важковирішуваною, новою і незвичайною для нього проблемою; проблема не має однозначного рішення на даний момент часу; педагог перебуває в стані підвищеної емоційної і фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій; рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати, не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу; дії педагога оцінюються з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, дітей, інших людей. До основних ланок регулятивного процесу у конфліктних педагогічних ситуаціях відносять такі складові: планування (самостійність і ініціативність у плануванні та постановці цілей діяльності, гнучкість цілей відповідно до обставин, які змінюються, їх стійкість у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії); моделювання (здатність правильно конкретизувати мету діяльності згідно з конфліктними педагогічними ситуаціями, можливість швидкої орієнтації в ситуації та вибір адекватної програми дій, тактики поведінки, стійкість цих процесів в умовах конфліктних педагогічних ситуацій); програмування (здатність визначення та побудови виконання дій та вміння виокремити серед них головне, стійкість функціонування програми дій у конфліктних педагогічних ситуаціях); оцінювання результатів (здатність визначати критерії успішності діяльності, гнучко їх змінювати в нових умовах, розвиненість процесів самоконтролю, стійкість цих процесів в умовах конфліктних ситуацій педагогічної діяльності). В системі – «учитель-учень» досягнення високої продуктивності педагогічної діяльності безпосередньо пов'язане з умінням використовувати в ході освітнього процесу адекватні прийоми і способи саморегуляції.

Ключові слова: емоційна гнучкість, саморегулювання, конфліктні педагогічні ситуації, педагогічна взаємодія, конструктивне вирішення конфліктів.

SAVCHENKO Nataliia –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the
Department of Pedagogy and Special Education
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: n.s.savchenko@cuspu.edu.ua

THE EMOTIONAL FLEXIBILITY OF THE TEACHER IN CONTRADICTION SITUATIONS OF PEDAGOGICAL INTERACTION

The article proves that in pedagogical activity an important personality feature is emotional flexibility, which is manifested in endurance, the ability to show positive emotions, self-regulation, to restrain negative emotions. The process of self-regulation includes the management of cognitive processes: perception, attention, imagination, thinking, memory, language, as well as the behavior of future teachers. The need for self-regulation arises in the following cases: the teacher faces a difficult, new and unusual problem for him; The problem has no unambiguous solution at the moment; The teacher is in a state of increased emotional and physical tension, which prompts him to impulsive actions; the decision on how to act, the teacher has to make without thinking, in the conditions of a strict shortage of time; The actions of the teacher are evaluated from the outside, he is constantly under the close attention of colleagues, children, other people. The main links of the regulatory process in conflict pedagogical situations include the following components: planning (independence and initiative in planning and setting goals of activity, flexibility of goals in accordance with the circumstances that are changing, their stability in conflict pedagogical situations of pedagogical interaction); modeling (the ability to correctly specify the purpose of activity in accordance with conflict pedagogical situations, the possibility of rapid orientation in the situation and the choice of an adequate program of action, tactics of behavior, stability of these processes in the conditions of conflict pedagogical situations); programming (the ability to determine and build actions and ability to distinguish among them the main, stability of the functioning of the program of actions in conflict pedagogical situations); evaluation of results (the ability to determine the criteria of success of activity, to change them flexibly in new conditions, the development of processes of self-control, the stability of these processes in the conditions of conflict situations of pedagogical activity). In the system "teacher-student" the achievement of high productivity of pedagogical activity is directly related to the ability to use in the course of the educational process adequate techniques and methods of self-regulation.

Key words: emotional flexibility, self-regulation, conflict pedagogical situations, pedagogical interaction, constructive resolution of conflicts.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Численність та різноплановість функцій педагогічної діяльності, своєрідність міжособистісних конфліктних ситуацій, висока відповідальність за результати професійної діяльності – це неповний перелік тих чинників, які характеризують діяльність педагога в сучасних умовах. З огляду на це, майбутній педагог повинен мати високий рівень саморегуляції та психічної стійкості – бути емоційно стриманим, гнучким, уміти контролювати себе.

В педагогічній діяльності важливою особистісною рисою є емоційна гнучкість, яка проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивні емоції, саморегулювання, стримувати негативні емоції. Процес саморегуляції включає управління пізнавальними процесами: сприйняттям, увагою, уявою, мисленням, пам'яттю, мовою, а також поведінкою майбутніх педагогів. Необхідність саморегуляції виникає в наступних випадках: педагог стикається з важковирішуваною, новою і незвичайною для нього проблемою; проблема не має однозначного рішення на даний момент часу; педагог перебуває в стані підвищеної емоційної і фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій; рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати, не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу; дії педагога оцінюються з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, дітей, інших людей.

Аналізуючи особливості діяльності вчителя в сучасних умовах, слід відмітити, що й самі учні вимагають від учителя здатності до змін, використання гнучких педагогічних технологій, постійного пошуку нових форм роботи, безперервної праці над собою. Значна роль у таких умовах належить здатності вчителя до управління власними психічними станами. Психологічні особливості професійної діяльності майбутніх педагогів розкрито в дослідженнях Л. Долинської, Л. Мітіної, В. Семиченко, С. Яремчука та інших. При цьому, зазвичай, особистісним чинникам приділяється зазвичай менше уваги, ніж професійним. Внаслідок цього, в теорії та практиці вищої педагогічної освіти спостерігається

протиріччя між соціально обумовленими вимогами до людських властивостей і якостей випускників та відсутністю цільової настанови на розвиток саморегуляції в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Отже, одним із завдань професійної педагогічної освіти є набуття майбутніми учителями фахової компетентності у профілактиці та управлінні соціальними конфліктами. Готовність учителя до конструктивного вирішення конфліктів несе двоєдине функціональне навантаження. З одного боку, компетентний в конфліктологічному аспекті педагог здатний передати свій досвід учням, з іншого – набагато успішніше може керувати педагогічними відносинами в системі «вчитель-учень», що створює умови для підвищення якісного рівня освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність вивчення педагогічних проблем, пов'язаних з подоланням конфліктності освітньої взаємодії, обумовлена сучасними потребами школи, процесами її демократизації та гуманізації. Проблемам вивчення різних видів конфліктів, конфліктних ситуацій, рівнів і стадій розвитку конфліктів присвячені спеціальні дослідження широкого загалу вчених (В. Абрамова, В. Андреева, Ф. Бородкін, Ф. Василюк, А. Гусева, О. Донченко, А. Дмитрієв, Є. Зайцева, І. Зимня, А. Кармін, М. Лебедева, Т. Титаренко). Існує також ряд досліджень специфіки конфліктів саме у системі освіти. Їм присвячені роботи таких авторів, як І. Башкатова, Л. Воробйова, Т. Драгунова, В. Журавльова, В. Кан-Калик, О. Кузьменкова, К. Левітана, Л. Мітіна та інших.

Проблема саморегуляції психічної стійкості, насамперед, пов'язана з дослідженнями процесів управління психічними станами і збереженням психічного здоров'я майбутнього педагога. Значний науковий доробок у цій сфері психологічних знань належить Н. Даниловій, Є. Ільїну, Т. Кириленко, А. Леоновій, С. Миронцю, Т. Немчину, В. Юрченку, Т. Якимчуку.

Мета статті – проаналізувати особливості діяльності учителя в сучасних умовах, охарак-

теризувати емоційну гнучкість як важливу особистісну рису компетентного вчителя та обґрунтувати роль саморегулювання у процесі розв'язання конфліктних педагогічних ситуацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно А. К. Маркової, у педагогічній діяльності важливою особистісною рисою є емоційна гнучкість, яка проявляється у витримці, вмінні виявляти позитивні емоції, саморегулювання, стримувати негативні емоції. Під саморегуляцією в психології найчастіше розуміють уміння людиною розкривати власні можливості, підпорядковувати своїм цілям психічні та фізичні функції організму.

Професійна діяльність учителя вимагає від нього особливої системної здатності застосовувати загальні і спеціальні знання до конкретної педагогічної ситуації, побачити унікальність того, хто перед ним, в усій своєрідності його особистості та індивідуальності.

Необхідність саморегуляції виникає в наступних випадках: педагог стикається з важковирішуваною, новою і незвичайною для нього проблемою; проблема не має однозначного рішення. Рішення або немає на даний момент часу, або є декілька альтернативних його варіантів, з яких важко вибрати оптимальний; педагог знаходиться в стані підвищеної емоційної і фізичної напруги, яка спонукає його до імпульсивних дій; рішення про те, як діяти, педагогу доводиться приймати, не роздумуючи, в умовах жорсткого дефіциту часу; дії педагога оцінюються з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, дітей, інших людей. На карту поставлені його авторитет і престиж.

До теперішнього часу накопичені дані про існування яскравих індивідуальних відмінностей в реалізації окремих регуляторних функцій, забезпеченості психічними засобами різного рівня і сформованості, а також в розвиненості загальної здатності до саморегулювання (В. І. Степанський, В. І. Моросанова, О. К. Осницький, Г. С. Пригін та ін.).

Щодо ролі саморегуляції в діяльності учителя, то слід сказати, що багато авторів підкреслюють особливу її значущість в процесі педагогічної діяльності. Багато дослідників вказують на роль психічних станів в складних педагогічних ситуаціях у педагогічній взаємодії.

Так, С. Д. Максименко [9] зауважує, що вирішальну роль у виникненні таких ситуацій відіграють відповідні психічні стани, які характеризуються багаторівневістю та багатокomпонентністю і проявляються у різноманітних відтінках в залежності від реальних умов педагогічної діяльності.

Зокрема, С. Д. Максименко вказує на те, що ця здатність до саморегуляції потрібна вчителю, який, розпізнавши завдяки спостережливості внутрішні стани та переживання учнів, може керувати ними, впливати на них з виховною метою власними експресивно виявленими почуттями [10].

Аналізуючи особливості діяльності учителя в сучасних умовах, В. А. Семиченко зазначає, що «сучасний учень, як ніколи, вимагає від учителя здатності до змін, використання гнучких педа-

гогічних технологій, постійного пошуку нових форм, безперервної роботи над собою» [14].

Дослідниця також визначає ті орієнтири, яких нині особливо необхідно дотримуватися учителю. Ці орієнтири, на нашу думку, безпосередньо пов'язані зі здатністю педагога до саморегуляції. Так, на думку В. А. Семиченко [14] учитель повинен у кожному своєму вчинку бачити – не тільки безпосередній зміст, а й безліч різнопланових контекстів і водночас усвідомлювати педагогічне надзавдання. Прагнути регулярно включати самого учня в активну діяльність, ставити його в позицію суб'єкта, який повинен і має можливість сам відповідати за свою долю. Враховувати, що будь-який акт взаємодії учителя з учнем (прямої чи опосередкованої) вже несе в собі зміну в системі їх стосунків, адже відмінності в стані дітей, їх ставленні до учителя і предмета, зацікавленості в результатах навчання істотно змінюють ситуацію взаємодії. Гнучко вибирати стратегії взаємодії, вдаватися до імпровізації адже, одна і та сама проблема, приблизно однакове викладання матеріалу будуть доречними в роботі з одним класом і недоцільними в іншому! [14]. Для того, щоб подолати ці проблеми, учитель постійно має відтворювати, – будувати себе, свій настрій, вміти знаходити в собі і використовувати творче натхнення, знаходити засоби самоствердження, саморегуляції, які органічно включаються в соціальну ситуацію, не обмежують потреб і інтересів інших людей. Інакше у педагогічній взаємодії буде виявлятися пасивна залежність або однобічна агресія з боку учителя, його самоствердження за рахунок інших [14].

Значення саморегуляції у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії, як одного з основних компонентів педагогічної діяльності, висвітлено у працях І. М. Галяна [3]. Зокрема, дослідник підкреслює, що «включення у педагогічну діяльність вимагає від учителя рівномірного розподілу сил на весь її період, особливої актуалізації резервів для непередбачуваних труднощів. У цілому, здатність педагога співвідносити свої можливості й індивідуальні особливості з характером виконуваних завдань є однією із важливих характеристик саморегуляції. Завдяки саморегуляції учитель підтримує стабільний рівень активності незалежно від психічних станів, які змінюються на тому чи іншому етапі» [3].

Багато питань, пов'язаних з управлінням навчальним процесом, в даний час вирішуються за допомогою моделювання професійної діяльності, яке полягає в побудові моделі фахівця, на основі якої формуються знання і вміння, а також властивості особистості, необхідні спеціалісту вищої кваліфікації даного профілю. При цьому особистісним чинникам приділяється зазвичай менше уваги, ніж професійним.

Потреба в умінні регулювати свій психічний стан необхідна для професій, які вимагають багато енергетичних затрат до таких професій відноситься професія педагога.

Емоційні і вольові якості особистості багато в чому ще формуються стихійно, а отже, з великими

витратами. У результаті нерідко виникає дисгармонійність у розвитку цих якостей, має місце емоційна незрілість при наявності навіть досить високого рівня інформованості, особливо в спеціалізованих галузях діяльності, таких як, наприклад, педагогічна діяльність.

Г. Ш. Габдреева та Н. М. Пейсахов розглядають різні шляхи управління психічним станом людини. Це застосування психофармакологічних засобів та вплив функціональної музики, читання спеціально підібраних творів художньої літератури. Важливими методами впливу на психіку людини є навіювання та самонавіювання. Перша система прийомів самонавіювання була сформована давно і увійшла в історію як система індійських йогів – представників релігійно-містичної касты. Інтерес до можливостей самонавіювання зріс у зв'язку з розробленим Шульцем активним методом психотерапії та здобув широку популярність під назвою аутогенного тренування [4].

Л. М. Карамушка, хоча і зазначає, що «обґрунтоване і несуперечливе розкриття загальних і специфічних сторін процесів психічного самоврядування і саморегулювання представляється донині відкритим питанням» [11], досить чітко позначає свою позицію. «Перехід від самоврядування до саморегулювання – це перехід від задуму, ідеї до втілення в життя. Контури психічного самоврядування автономні. З цього випливає, що змістом самоврядування є визначення об'єкта саморегулювання, мети функціонування та програми її досягнення, актуалізація необхідних механізмів самоконтролю». Якщо визначено об'єкт саморегулювання, задані мета функціонування і програма її досягнення, актуалізовані необхідні механізми самоконтролю, то контур саморегулювання здатний самостійно вирішувати поставлене перед ним завдання, не виходячи, проте (якщо мова йде про психічну норму) з-під контролю самоврядування.

Аналіз психологічних особливостей у складних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії передбачає розгляд таких питань: сутність взаємодії як соціально-психологічного феномену; особливості педагогічної взаємодії; зміст складних педагогічних ситуацій у педагогічній взаємодії; психологічні чинники складних педагогічних ситуацій у педагогічній взаємодії.

О. В. Киричук акцентує увагу на тому, що ніяка система не може функціонувати без взаємодії компонентів. Взаємодія, зазначає автор, це така форма зв'язку, у процесі якої сторони тієї або іншої системи не тільки міняються місцями, а й безперервно змінюються самі, викликаючи зміну всього взаємодіючого цілого [7]. О. В. Киричук, вказуючи на зовнішні аспекти взаємодії, показує їх зв'язок із змінами внутрішніх властивостей суб'єктів взаємодії, тобто із їх якісними змінами [7].

Так, С. Л. Рубінштейн розглядає взаємодію через ставлення особистості до світу, до інших людей, до себе [13]. При тому, береться до уваги значення взаємодії у розвитку особистості.

Г. М. Андреева розглядає взаємодію як інший, порівняно з комунікативним і перцептивним, бік спілкування, в якому зафіксовано прагнення суб'єктів спілкування до організації спільних дій, обміну діями тощо [1]. Подібного погляду дотримується й більшість вітчизняних дослідників, які розглядають взаємодію як аспект спілкування, який виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети [1].

І. М. Галєн вказує на те, що – регулятивна функція перцептивної сторони взаємодії може бути реалізована найбільш ефективно за умови адекватного розуміння цілей, мотивів, установок партнерів, які взаємодіють. Досягнення вищого рівня взаєморозуміння між ними знаменує прийняття, розподіл тих цілей, тих мотиваційних елементів, які є основою не лише узгодження дій, але й встановлення особливого роду стосунків: близькості, прив'язаності, які реалізуються у почуттях дружби, симпатії, любові, тобто має місце міжособистісний діалог [3].

О. Я. Чебикін вказуючи на різноманітні труднощі, які мають місце у процесі педагогічної діяльності, констатує, що «емоційні стани дискомфорту характеру педагога все частіше є причиною, яка дезорганізує діяльність» [15].

Готовність учителя до конструктивного вирішення конфліктів несе двоєдине функціональне навантаження. З одного боку, компетентний в конфліктологічному аспекті вчитель, здатний передати свій досвід учням, з іншого – набагато успішніше може керувати педагогічними взаємовідносинами в системі «вчитель-учень», що, поза всяким сумнівом, створює умови для підвищення якісного рівня освітнього процесу.

На ефективність діяльності учителя впливають саморегулятивні можливості учителя, високий рівень яких дозволяє йому адаптуватися до конфліктних педагогічних ситуацій в педагогічній взаємодії, конструктивно організовуючи таку взаємодію.

Виходячи із змісту саморегуляції психічних станів, можна стверджувати, що на діяльність та поведінку учителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії впливає те, наскільки він активно та цілеспрямовано регулює перебіг психічних процесів, свої реакції та емоційні стани, здатний приймати рішення для подолання перешкод, психологічних бар'єрів, труднощів у взаємодії, прогнозувати можливі наслідки діяльності тощо.

Поведінка учителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії визначається, тим, наскільки динамічно буде проходити саме внутрішній регуляторний психічний процес, який включає в себе об'єктивне врахування власних здібностей і спроможності діяти за обставин, які склалися; прийняття і реалізація рішень на основі свідомого розуміння важливості поставленої мети та наслідків своїх дій та ін.

Л. В. Долинська вважає, що часті негативно забарвлені емоційні стани педагога знижують ефективність навчання і виховання, підвищують конфліктність у взаєминах з класом і з колегами,

сприяють виникненню і закріпленню в структурі характеру і професійних якостей негативних рис, руйнують здоров'я. Тому знання закономірностей саморегуляції станів в педагогічній діяльності, уміння управляти власними станами, а також оволодіння прийомами і способами регуляції є важливими компонентами процесу самовдосконалення учителя і психологічної освіти майбутніх учителів. На думку досвідчених учителів, уміння управляти власними станами – одна з професійних якостей учителя. Можна знайти багато прикладів тому, що частина педагогів не володіє прийомами саморегуляції в повсякденній педагогічній практиці і літературі. Складність саморегуляції психічних станів полягає в тому, що учитель у будь-якій ситуації на уроці повинен одночасно регулювати психічні стани і учнів, і власні [5].

Тому важливим є визначення змісту і складових саморегуляції психічних станів у конфліктних педагогічних ситуаціях в діяльності учителя.

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування у майбутнього педагога здатності до саморегуляції психічних станів у конфліктних педагогічних ситуаціях дозволив, визначити основні функції саморегуляції діяльності учителя у ситуаціях педагогічної взаємодії, до яких віднесено:

а) внутрішньо та зовнішньо оцінювальні функції – визначають здатність учителя оцінювати і враховувати у процесі взаємодії як свої індивідуальні властивості та психічні стани, так і інших суб'єктів взаємодії [7];

б) мотиваційно-стимулюючі функції – визначають стратегію і тактику поведінки в конфліктних педагогічних ситуаціях взаємодії, зокрема, бажання домогтися вирішити протиріччя або ж небажання знаходити компроміси або змінити свою поведінку в конструктивний бік;

в) захисні функції – коли учитель ухиляється від проблем, не сприймає їх на достатньому рівні, некритично ставиться до проявів своїх емоцій та поведінки, а відповідальність за свої невдачі перекладає на учнів;

г) прогностичні функції – коли учитель, приймаючи рішення, залежно від зовнішніх обставин, прогнозує порядок їх реалізації та наслідки, враховуючи свої індивідуальні властивості та саморегулятивні можливості;

д) регулюючі функції – коли відбувається зменшення психічного напруження, в якому перебуває учитель у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії шляхом переключення уваги на варіативне подолання перепон, психологічних бар'єрів та труднощів спілкування.

При цьому саморегуляція діяльності учителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії може бути спрямована на вирішення таких завдань: усвідомлення свого актуального стану; чуттєве пізнання і оцінка внутрішнього змісту власних переживань; власного стану; зниження емоційної напруженості; пошук спільних цілей, поглядів, інтересів; встановлення принципів взаємодії та оптимізація умов встановлення

контактів; спільне узгодження прийняття рішень; використання механізмів толерантної поведінки; синтез нових форм поведінки для вирішення конфліктних педагогічних ситуацій педагогічної взаємодії.

Саморегуляція діяльності вчителя у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії тісно пов'язана з такими його особистісними якостями, як цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, прагнення до реального успіху. Натомість, відсутність саморегуляції характеризується пасивністю, бездіяльністю, залежністю від оточуючих людей чи обставин, імпульсивністю, негнучкістю поведінки, конфліктністю, агресивністю тощо.

Відповідно до основних ланок регулятивного процесу та специфіки педагогічної взаємодії можна виокремити такі складові саморегуляції діяльності вчителя у конфліктних педагогічних ситуаціях: а) планування (самостійність і ініціативність в плануванні та постановці цілей діяльності, гнучкість цілей відповідно до обставин, які змінюються, їх стійкість у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії); б) моделювання (здатність правильно конкретизувати мету діяльності згідно з конфліктними педагогічними ситуаціями, які склалися, можливість швидкої орієнтації в ситуації, яка змінюється, та вибір адекватної програми дій, тактики поведінки, стійкість цих процесів в умовах конфліктних педагогічних ситуацій педагогічної взаємодії); в) програмування (здатність визначення та побудови виконання дій та вміння виокремити серед них головне, стійкість функціонування програми дій у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії); г) оцінювання результатів (здатність визначати критерії успішності діяльності, гнучко їх змінювати в нових умовах, розвиненість процесів самоконтролю та результатів діяльності, стійкість цих процесів у конфліктних педагогічних ситуаціях педагогічної взаємодії).

При цьому, спираючись на підхід Л. І. Анциферової щодо особливостей поведінки особистості в конфліктних педагогічних ситуаціях [2], можна говорити про різні рівні саморегуляції діяльності учителя залежно від ступеня активності особистості, усвідомленості нею проблеми; аналізу можливих альтернативних варіантів у конфліктних педагогічних ситуаціях взаємодії; здатності створити умови для досягнення гармонії між неузгодженими процесами, стилями взаємодії її учасників.

Така ситуація передбачає якісну зміну професійної підготовки майбутніх педагогів. Це введення проблемного навчання, використання таких форм та прийомів як дискусії, рольові ігри, аналіз конфліктних педагогічних ситуацій, психолого-педагогічний тренінг. Важливе значення набуває індивідуальна, самостійна робота студентів, яка неможлива без саморегуляції, самоорганізації і самоуправління студентів своєю діяльністю [2].

З точки зору Т. Д. Кушнірук, одним з найвідоміших видів довільної саморегуляції є вольова регуляція, основними засобами здійснення якої служать вольові зусилля [8]. Мислення може виступати як самостійний спосіб саморегуляції у формі самопереконання. Іншими психологічними способами управляючої самодії на стан є самонавіювання, різні форми уявлення, сенсорна і емоційна репродукція, уява, ідеомоторна дія, самопрограмування. Загальним завданням всіх цих способів є спрямована перебудова взаємодії психічних ланок у цілісній структурі функціонального стану. Так, самонавіювання звичайно здійснюється за допомогою індивідуально підібраних формул, спрямованих на активізацію певних умовно-рефлекторних соматичних і вегетативних процесів.

Довільна саморегуляція стану – це свідомо саморегуляція, яка завжди є індивідуально і особистісно забарвленою. Завдяки довільній саморегуляції стану можливості пристосування до скрутних умов можуть зростати і розширюватися. Рівень системи довільної саморегуляції стану визначає сутність і зміст взаємовпливу стану і професійної діяльності. Л. Г. Дика вважає, що саморегуляція в залежності від ступеня збільшення її мимовільності спочатку входить в психофізіологічну структуру діяльності на рівні активаційно-енергетичного забезпечення; потім взаємодіє з професійною діяльністю за типом сумісної діяльності; потім в залежності від ступеня усвідомлення оператором необхідності її виділення в самостійну діяльність може здійснюватися поперемінно з професійною, змінюючи одна одну залежно від співвідношення векторів «мотив – ціль» і інших компонентів їх психологічних систем [4].

Індивідуальна своєрідність довільної активності людини у її взаємодії з навколишнім світом позначається і вивчається в психології через поняття індивідуального стилю самих різних форм психічної активності і діяльності. Якщо вивченню індивідуального стилю професійної діяльності присвячений цілий ряд робіт і в них виділені механізми, структура і детермінанти саморегуляції діяльності, то проблемам вивчення і формування індивідуального стилю саморегуляції функціонального стану приділялося значно менше уваги. У більшій частині цих робіт досліджується операціональна система саморегуляції, визначаються деякі особистісні детермінанти ефективності тих або інших способів і прийомів саморегуляції. У багатьох роботах вказується, що саморегуляція функціонального стану є однією з найважливіших умов успішності і надійності професійної діяльності. Проблема вивчення індивідуального стилю саморегуляції знаходиться на стику фундаментальних проблем загальної психології: саморегуляції, довільної активності і індивідуального стилю людини [17].

За своєю сутністю стиль регуляції акумулює типові для даної особистості способи організації своєї активності, і в цьому сенсі він є передумовою формування індивідуальних стилів діяльності при оволодінні новим її видом. Тому діагностика

стилю регуляції, знання індивідуальних особливостей окремих регуляторних ланок дозволять вирішувати психолого-педагогічні завдання з проектування індивідуальних стилів конкретних видів професійної діяльності, вирішувати завдання професійної адаптації.

Способи довільної саморегуляції психічної стійкості можна умовно розділити на декілька груп, принаймні, за трьома ознаками. За ознакою переважної спрямованості до тієї або іншої ланки системи саморегуляції можливо виділення наступних методів: методи саморегуляції мотивації; методи емоційно-вольової саморегуляції; методи саморегуляції уваги; методи саморегуляції загального психофізіологічного тону і операціональної активності.

Способи впливу на ці ланки системи саморегуляції можна об'єднати в такі групи: аутокомунікація (самосповідь, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, самопідкріплення); когнітивна регуляція (управління пам'яттю та уявою, зміни спрямованості мислення, раціоналізація); настановна регуляція (ритуальні пози і дії, відтворення стереотипної обстановочної і пускової аферентації, переключення на певні види активності); зміна обмінних процесів і посилення нервової імпульсації (дихальні і психомоторні вправи, м'язово-судинна релаксація і тонізація, самомасаж та ін.).

З урахуванням базових внутрішніх умов саморегуляції, можна говорити про методи саморегуляції стану в так званому «звичайному» стані і про методи, що використовують «змінені стани свідомості» (аутогіпноз, аутогенне тренування, медитація тощо). Слід відмітити, що межа між цими двома формами досить умовна, оскільки саморегуляція як така, вже тягне за собою зміну мінімум таких параметрів стану, як локус уваги, спрямованість свідомості тощо. Усвідомлення потреби у саморегуляції, визначення мети саморегуляції, створення суб'єктивної моделі значущих умов саморегуляції – необхідний мотиваційно-ціннісний елемент. Він визначає джерела, характер і напрямки активності студентів. Його дослідження відбувається шляхом вивчення потреби в активності, особливостей мотивації на досягнення і уникнення невдач, цільової перспективи, спрямованості особистості [16].

Вибір того або іншого способу саморегуляції психічних станів педагогів для забезпечення успішності педагогічної діяльності часто носить спонтанний, нецілеспрямований і не завжди обґрунтований характер. Як указує Л. Г. Дика: «Не дивлячись на значні досягнення у використуванні методів саморегуляції в різних галузях людської практики, в психологічній науці до цих пір чітко не сформоване основне поняття теорії саморегуляції, рівні і компоненти її психологічної системи» [4].

Тому можна сказати, що саморегуляція функціональних станів людини пов'язана з різними формами активації: мимовільна і неусвідомлювана – з короточасними, емоційно-вольова – з більш тривалими, зміни рівня активності – з найтривалішими, а також пов'язана

із самосвідомістю людини та уміннями використовувати різноманітні методи саморегуляції.

Складність саморегуляції психічних станів полягає в тому, що учитель повинен одночасно регулювати психічні стани учнів та власні. Саморегуляція діяльності вчителя тісно пов'язана з такими його особистісними якостями, як цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, прагнення до реального успіху.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, для успішного освоєння і виконання професійної педагогічної діяльності, особливо у конфліктних педагогічних ситуаціях, педагогу необхідно використання внутрішніх ресурсів для компенсації несприятливих впливів середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андреева, Г. М. Соціальна психологія. К. : АТ «Реклама», 1996. 376 с.
2. Антонова, О. С. Застосування системного підходу у побудові моделі обдарованості. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015.
3. Галян, І. М. Саморегуляція оцінних ставлень учителя в педагогічній взаємодії: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К. 1996. 193 с.
4. Дика, Л. Г. Регулятивна роль зображення функціонального стану в екстремальних умовах активності. *Психологічний журнал*. 1991. №1. С. 55–65.
5. Долинська, Л. В. Комунікативна саморегуляція майбутнього вчителя. Навчально-методичний посібник. НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2002. 88 с.
6. Дригус, М. Т. До проблеми психологічних механізмів становлення ефективної дитячої особистості (ретроспективний аспект). *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К. : Видавництво «Фенікс», 2013. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 17. С. 76–82.
7. Киричук, О. В. Діалог у контексті педагогічної взаємодії. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для вчителя. К. : ІЗМН, 1997. 136 с.
8. Кушнірук, Т. Д. Подолання конфліктності серед педагогів (соціально-психологічний аспект). *Практична психологія та соціальна робота*. № 6–7. С. 54. № 8. С. 32. № 9. С. 38. № 10. С. 29. 1998.
9. Максименко, С. Д. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти. Укр. асоц. організац. психологів та психологів праці, Канад.-укр. гендер. фонд. К. : Міленіум, 2004. 264 с.
10. Максименко, С. Д. Професійне становлення молодого вчителя. Ужгород. 1998. 106 с.
11. Основи психолого-управлінського консультування: Навч. посіб. / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : МАУП, 2008. 136 с.
12. Пов'якель, Н. І. Психологічні засади формування когнітивних умінь продуктивного розв'язання конфліктних ситуацій у педагогічних системах. Конфлікти в педагогічних системах: 36. доповідей науково-практичної конференції. Вінниця : ВДПУ, 1997. С. 255–258.
13. Сватенкова, Т. І., Тимошенко, О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 143 с.

14. Семиченко, В. А. Психологія педагогічної діяльності. К. : Вища шк. 2004. 335 с.

15. Чебикін, О. Я. Емоційна регуляція навчально-пізнавальної діяльності. Одеса, 1992. 168 с.

16. Dubinka M. M. Professional and pedagogical communication as a basis for the formation of the personality of the future specialist. Role of science and education for sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology. Katowice (Poland). 2021. P. 350–362. URL : <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/5633ffd72516ed4d3025d138734d7471.pdf> ISBN 978-83-960717-0-5

17. Savchenko N. S. Activity-based approach as a component of the theoretical and methodological core of the system of conceptual approaches to the organization of training. Role of science and education for sustainable development / Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska and Iryna Ostapolets // Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology, Katowice (Poland). 2021. 978 p. P. 899–909.

REFERENCES

1. Andrieieva, H. M. (1996). Sotsialna psykholohiia [Social psychology]. K. : AT «Reklama». 376 s. [in Ukrainian]
2. Antonova, O. Ie. (2015). Zastosuvannia systemnoho pidkходу u pobudovi modeli obdarovanosti [Applying a system approach in building a gifted model]. Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia : monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian]
3. Halian, I. M. (1996). Samorehuliatysia otsinnykh stavlen uchytelia v pedahohichnii vzaemodii [Self - regulation of teacher's assessment in pedagogical interaction]: Dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. K. 193 s. [in Ukrainian]
4. Dyka, L. H. (1991). Rehuliatyva rol zobrazhennia funktsionalnoho stanu v ekstremalnykh umovakh aktyvnosti [Regulatory role of image of a functional state in extreme conditions of activity]. Psykholohichnyi zhurnal. №1. S. 55–65. [in Ukrainian]
5. Dolynska, L. V. (2002). Komunikatyvna samorehuliatysia maibutnoho vchytelia [Communicative self – regulation of the future teacher]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. NPU im. M. P. Drahomanova. 88 s. [in Ukrainian]
6. Dryhus, M. T. (2013). Do problemy psykholohichnykh mekhanizmiv stanovlennia efektyvnoi dytiachoi osobystosti (retrospektyvnyi aspekt) [To the problem of psychological mechanisms of becoming an effective childhood personality (retrospective aspect)]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K. : Vydavnytstvo «Feniks». T. KhII. Psykholohiia tvorchosti. Vypusk 17. S. 76–82. [in Ukrainian]
7. Kyrychuk, O. V. (1997). Dialoh u konteksti pedahopchnoi vzaemodii [Dialogue in the context of pedagogical interaction]. Dialohichna vzaemodiia u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly: Knyha dla vchytelia. K. : IZMH. 136 s. [in Ukrainian]
8. Kushniruk, T. D. (1998). Podolannia konfliktnosti sered pedahohiv (sotsialno-psykholohichnyi aspekt) [Overcoming conflict among teachers (socio-psychological aspect)]. Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. № 6–7. S. 54. № 8. S. 32. № 9. S. 38. № 10. S. 29. [in Ukrainian]
9. Maksymenko, S. D. (2004). Syndrom «profesiinoho vyhorannia» ta profesiina kariiera pratsivnykiv osvithnikh orhanizatsii: henderni aspekty [Professional Burning Syndrome and Professional Career of Educational Organization Workers: Gender Aspects]: navch. posib. dla

stud. vyshch. navch. zakl. ta slukhachiv in-tiv pisliadyplom. Osvity. Ukr. asots. orhanizats. psykhologiv ta psykhologiv pratsi, Kanad.-Ukr. hender. fond. K.: Milenium. 264 s. [in Ukrainian]

10. Maksymenko, S. D. (1998). Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia [The professional formation of a young teacher]. Uzhhorod. 106 s. [in Ukrainian]

11. Osnovy psykhologo-upravlinskoho konsultuvannia [Fundamentals of psychological and managerial counseling]: Navch. posib. (2008). Za nauk. red. L.M. Karamushky. K.: MAUP. 136 s. [in Ukrainian]

12. Poviakel, N. I. (1997). Psykholohichni zasady formuvannia kohnityvnykh umin produktyvnoho rozv'iazannia konfliktnykh sytuatsii u pedahohichnykh systemakh [Psychological foundations for the formation of cognitive skills of productive resolution of conflict situations in pedagogical systems]. Konflikty v pedahohichnykh systemakh: Zb. dopovidei naukovo-praktychnoi konferentsii. Vinnytsia: VDP. S. 255–258. [in Ukrainian]

13. Svatenkova, T. I., Tymoshenko, O. A. (2018). Metodolohichni ta teoretychni problemy psykhologii: navch. posib. [Methodological and theoretical problems of psychology: textbook. a manual.]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. 143 s. [in Ukrainian]

14. Semchenko, V. A. (2004). Psykholohiia pedahohichnoi diialnosti [Psychology of pedagogical activity]. K.: Vyshcha shk. 335 s. [in Ukrainian]

15. Chebykin, O. Ya. (1992). Emotsiina rehulatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti [Emotional regulation of educational and cognitive activity]. Odesa. 168 s. [in Ukrainian]

16. Dubinka M. M. (2021). Professional and pedagogical communication as a basis for the formation of the personality of the future specialist. Role of science and education for sustainable development. Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts

University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology. Katowice (Poland). P. 350–362. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/5633ffd72516ed4d3025d138734d7471.pdf> ISBN 978-83-960717-0-5 [in English]

17. Savchenko N. S. (2021). Activity-based approach as a component of the theoretical and methodological core of the system of conceptual approaches to the organization of training. Role of science and education for sustainable development / Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska and Iryna Ostapolets // Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts University of Technology, Katowice Monograph 44. Publishing House of University of Technology, Katowice (Poland). 978 p. P. 899–909. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

САВЧЕНКО Наталія – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика освіти молоді в Україні та у зарубіжних країнах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SAVCHENKO Nataliia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Special Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: sphere of scientific and research interests: the theory and practice of the youth's education in the Ukraine and West European countries.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-87-92

САДОВИЙ Микола –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри математики та цифрових технологій

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6582-6506>

e-mail: smikdpu@i.ua

ТРИФОНОВА Олена –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики та цифрових технологій

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-9844>

e-mail: olenatrifonova82@gmail.com

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У статті здійснено аналіз щойно прийнятої Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення, адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації», виокремлено основні положення (із 21), які стосуються освітньої галузі, та визначено методологічні й методичні аспекти навчання окреслених понять в ході навчання здобувачів освіти. Це в освітньому процесі мало досліджується. Розкрито зміст важливої цифрової характеристики поняття життєвий цикл освітніх засобів інформатизації. Згідно вимог Постанови життєвий цикл має починатися: з мотивованого ініціювання ідеї створення завдання, проєкту та програмного забезпечення до нього; напрацювання вимог до ергономіки освітнього процесу, естетики; вивчення інформації з кіберзахисту; врахування вимог стандарту освіти та ін. На наш погляд ефективність такої діяльності має досягатися за дієвого сіткового графіка планування та чіткого його виконання з досягнення результатів навчання. Розкрито поняття методологія функціонування сіткового планування та управління в освітньому процесі, яка ґрунтується на теорії систем, системному аналізі, моделюванні та ін.